

МЕТОДОЛОГІЯ Й ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРТНОГО ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ З КРИМІНАЛЬНОЮ ПРОТИПРАВНІСТЮ

METHODOLOGY AND ORGANIZATION OF EXPERT-FORENSIC SUPPORT OF FIGHT AGAINST CRIMINAL OFFENSE

УДК 343.148

DOI: 10.37025/1992-4437/2023-40-2-16

Ю. В. Циганюк,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
провідний юрисконсульт сектору юридичного забезпечення,
Хмельницький науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України,
адвокат, голова Науково-консультативної ради
при Раді адвокатів Хмельницької області, м. Хмельницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-3583>

С. О. Шульгін,

кандидат юридичних наук,
прокурор Офісу Генерального прокурора, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6379-7393>

НЕЗГОДА З ВИСНОВКОМ ЕКСПЕРТА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ ЗА ВНУТРІШНІМ ПЕРЕКОНАННЯМ

Анотація. Висвітлено, ґрунтуючись на наукових джерелах і правозастосовній практиці, окремі аспекти незгоди з висновком експерта. Зокрема, заналізовано гарантії, які надаються висновку експерта від зловживань з боку суб'єктів оцінки доказів; допит експерта як один зі способів з'ясування (уточнення, роз'яснення) змісту висновку експерта; призначення додаткової або повторної експертизи для оцінки висновків попередньої судової експертизи; рецензії на висновки судових експертів у кримінальному провадженні; суб'єкта залучення судового експерта для проведення судової експертизи; перевірку висновку експерта як підґрунтя для формування внутрішнього переконання у вигляді згоди або незгоди з висновком експерта. **Методологія.** Застосовано загальнонаукові (індукції, синтезу, системний метод), а також спеціальні наукові методи (спеціально-юридичний метод, порівняльно-правовий). **Наукова новизна.** Розкрито незгоду з висновком експерта як результат оцінки доказів за внутрішнім переконанням, визначено поняття. Виокремлено процесуальні, а також інтелектуальні властивості, які формують таку незгоду з висновком експерта. **Здобуті результати.** Засвідчено, що незгода з висновком експерта має як процесуальні, так і інтелектуальні властивості. Процесуальні визначені Кримінальним процесуальним кодексом України. Полягають вони в тому, що незгода з висновком експерта становить результат оцінки доказів, які є в ньому як елементу процесу доказування; незгода з висновком експерта має бути мотивована; мотивація має бути складником відповідної постанови, ухвали, вироку; відповідно, суб'єктом такої оцінки є слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд (особа або орган, що здійснює провадження). Інтелектуальні властивості незгоди з висновком експерта є результатом мисленнєвої діяльності з узагальнення доказів та їх зіставлення з висновком експерта на основі синтезу та аналізу. Ґрунтуються такі властивості на досвіді особи, яка здійснює оцінку доказів у висновку експерта. Аргументовано, що процесуальні й інтелектуальні властивості збігаються не завжди. Незгода з висновком експерта як результат інтелектуальної діяльності може бути здійснена стороною захисту (а також будь-ким, хто ознайомився з висновком). Процесуальних механізмів для такої незгоди не передбачено чинним законодавством. Проте сторона захисту має право в разі незгоди з висновком експерта заявити клопотання про визнання доказу(ів) недопустимим(и), клопотати про проведення експертизи (повторної, додаткової), самостійно залучити іншого експерта на договірних умовах, клопотати про допит експерта слідчим суддею (на досудовому розслідуванні), судом, висловлювати свою незгоду у промові, репліках.

© Ю. В. Циганюк, С. О. Шульгін, 2023

Ключові слова: кримінальний процес; докази; доказування; оцінка доказів; висновок експерта; незгода з висновком експерта.

Вступ

Законодавець цілком заслужено визначив висновок експерта самостійним процесуальним джерелом доказів (Baulin, & Izotov, 2021). Безумовно, окремі обставини та події без наявності спеціальних знань (O'Brien et al., 2015; Osmolian et al., 2022; Roux et al., 2022) повно та всебічно дослідити неможливо. Але трапляється, що висновок експерта з різних причин (Jóźwicki, 2020; Makanje, 2022; Shcherbakovskiy et al., 2022) не може бути закладений в основу процесуального рішення (на нього дізнавач, слідчий, прокурор, суд не може посылатись у своєму рішенні як на процесуальне джерело доказів, що підтверджують винуватість чи невинуватість особи, обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання), а тому незгоду з ним потрібно належно вмотивувати.

Проблеми оцінки висновку експерта вивчали як науковці і практики у сфері кримінального процесу, так і експерти. Серед них: О. В. Баулін, А. Р. Воробчак, М. П. Климчук, В. П. Корж, Г. М. Куцкір, С. І. Марко, Н. З. Рогатинська, М. Г. Щербаковський, Ю. Ю. Ярослав та ін. Сьогодні, активно працюючи у цьому напрямі, наукова вітчизняна та зарубіжна спільнота висвітлює, зокрема, кримінологічні та кримінально-правові аспекти надання неправдивого висновку експертом-свідком (Jóźwicki, 2020); питання перевірки й оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні (Baulin, & Izotov, 2021); правомірності рецензування висновку експерта в судовому процесі (Lukianchuk, 2021); особливості та основні етапи процесуально-правової оцінки судовими та правоохоронними органами України висновку експерта (Koranchuk et al., 2022); допустимість експертних висновків у кримінальному процесі (Makanje, 2022); питання оцінки судом наукової обґрунтованості та достовірності висновку експерта (Osmolian et al., 2022); проблеми експертних свідчень у системі правосуддя (Rasool, N., & Rasool, M., 2022); сутність судової експертизи крізь її фундаментальні принципи (Roux et al., 2022); поняття перевірки висновку експерта та його відмінність від оцінки (Shcherbakovskiy, & Dementiev, 2022); критерії та види процесуальних порушень як підстави недопустимості висновку експерта (Shcherbakovskiy et al., 2022); питання якості в судовій експертизі (Heavey et al., 2022, 2023); відмежування завідомо неправдивого висновку експерта від експертної помилки (Lazarenko, 2023) тощо.

Утім, висновок експерта вивчається здебільшого як процесуальне джерело доказів, досліджуються його властивості, порушується методичний

аспект питання та ін. Проте значно менше уваги в наукових розвідках приділено аналізу незгоди з висновком експерта як гарантії оцінки доказів за внутрішнім переконанням, а, відповідно, проведені дослідження не повною мірою задовольняють потреби практики, оскільки досі залишаються дискусійними та не розкривають проблемних питань, що, власне, і визначає мету цієї наукової статті.

Мета й завдання дослідження

Метою цієї статті є аналіз практики правового регулювання незгоди з висновком експерта, застосування положень кримінального процесуального закону, а також з'ясування недоліків такої практики щодо незгоди з висновком експерта як гарантії оцінки доказів за внутрішнім переконанням та формулювання висновків і пропозицій для вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети необхідно: розглянути правове регулювання оцінки доказів і незгоди з висновком експерта у кримінальному провадженні; проаналізувати механізми перевірки висновку експерта (допит експерта, призначення повторної експертизи тощо); дослідити судову практику щодо незгоди з висновком експерта та сформулювати науково обґрунтовані висновки.

Виклад основного матеріалу

Акцентуючи увагу на такому важливому процесуальному джерелі доказів, як висновок експерта, законодавець надає право незгоди з цим висновком за умови її вмотивування, чому й присвячено самостійну частину у ст. 101 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Тобто забезпечує висновок експерта певними гарантіями від зловживань з боку суб'єктів оцінки доказів. Утім, на практиці, насамперед слідчі, прокурори, цьому процесуальному джерелу доказів надають надзвичайно важливе значення порівняно з іншими джерелами доказів. Висновок експерта, який підтверджує попередньо зібрані докази, перетворюється на «безсумнівне переконання» засвідчення вірогідності відпрацьованої слідчої версії та часто не аналізується. А бездумне, без критичного оцінювання, взяття за основу такої експертизи та покладення її в основу розслідуваного кримінального провадження негативно позначається на повноті та всебічності досудового розслідування. За таких умов слідчий фокусує свою увагу на збиранні винятково тих доказів, які підтверджують висновок експерта.

Слушною з цього приводу є думка (Heavey et al., 2022, 2023) щодо питань «помилки» в криміналістиці, а також якості оцінки висновку експерта для осіб, які не володіють спеціальними знаннями, що часто становить досить велику складність (Koranchuk et al., 2022). Через поширену надмірну довіру до висновку експерта, завищену оцінку його доказового значення органи досудового розслідування, суди перебувають під значним впливом висновків експертів і здебільшого без критичного аналізу переносять результати їх досліджень у свої процесуальні документи (Bahirov, 2005, s. 8; Zavdovieva et al., 2018, s. 34).

Слід зауважити, що «висновок експерта не має переваг перед іншими доказами, хоча він і ґрунтується на спеціальних знаннях. Вони повинні порівнюватися з іншими доказами й оцінюватися слідчим... Разом з тим розбіжність висновків експерта з іншими доказами ще не означає їхньої неправильності. Усі докази... оцінюються в сукупності, а наявність розбіжностей між ними має пояснюватися. В процесі ознайомлення з висновком експерта у слідчого можуть виникнути певні запитання» (Klymchuk, & Marko, 2011, s. 83).

Так, дійсно, одним зі способів з'ясування змісту висновку експерта є допит самого експерта. Але цей допит дещо специфічний з огляду на положення ч. 2 ст. 84 КПК України, яка визначає висновок експерта та показання окремими процесуальними джерелами доказів, а також у контексті змін до КПК України, які наділили експерта імунітетом щодо роз'яснення наданих ними висновків (п. 11 ч. 2 ст. 65 КПК України) та щодо неможливості його допиту слідчим, дізнавачем і прокурором на досудовому розслідуванні (ч. 3 ст. 95, п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК України).

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України під показаннями розуміють відомості, які надає, зокрема, експерт в усній або письмовій формі під час допиту щодо відомих йому обставин у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження (*Verkhovna Rada Ukrainy [VRU]*, 2012, Kviton 13, Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy, st. 95, ch. 1). Законодавець визначає мету допиту експерта як роз'яснення його висновку (VRU, 2012, Kviton 13, Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy, st. 356, ch. 1), що, як зазначено вище, суперечить вимогам ч. 3 ст. 95 і п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК України.

Досліджуючи мету допиту експерта А. Р. Воробчак зазначає, що вона «полягає у роз'ясненні, уточненні та доповненні складеного ним висновку для усунення його незрозумілості або неповноти. Роз'яснення висновку експерта являє собою пояснення його змісту у цілому або окремих частин,

спрямоване на формування в учасників кримінального провадження правильного їх розуміння. Уточнення висновку експерта передбачає здійснення додаткової аргументації окремих його положень з метою надання їм більш детальної конкретизації» (Vorobchak, 2018, s. 148; Vorobchak, 2019, s. 11). Водночас, зазначають науковці (Klymchuk, & Marko, 2011, s. 86), «слід розрізняти роз'яснення та доповнення висновку експерта. Під роз'ясненням висновку експерта, зазвичай, розуміються його показання: про обрану методику дослідження; використані науково-технічні засоби; про характер виявлених ознак; критерії, якими керувався експерт при визначенні ідентифікаційної сукупності ознак; можливі протиріччя між дослідженнями і висновками; про окремі терміни і формулювання висновку; про літературу і практичні положення, які стосуються об'єкта дослідження. Під доповненням висновку експерта в юридичній літературі розуміється формулювання додаткових висновків, які витікають із проведених досліджень, але не знайшли відображення у висновку, а також додаткове обґрунтування раніше зроблених висновків».

Тобто єдиною метою допиту експерта є роз'яснення експертом наданого ним висновку, а також з'ясування можливої невідповідності його іншим обставинам кримінального провадження. У цьому аспекті цікавий досвід зарубіжних колег (in particular Makanje, 2022; Rasool, N., & Rasool, M., 2022). Під час такого допиту запитання, які не ставились експерту для вирішення у висновку, недопустимі, оскільки фактично розширюють зміст наданого висновку винятково на підставі суб'єктивних міркувань експерта, а не на проведенні ним дослідження. Показання експерта не можуть і не повинні підміняти його висновок. Як слушно з цього приводу зазначала О. Г. Шило, «висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом лише, якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні ст. 101 КПК України (наукових, технічних або інших спеціальних знаннях)» (Shylo, 2015, s. 155).

Трапляється, коли допиту експерта недостатньо для з'ясування правильності висновку або суперечності з іншими обставинами кримінального провадження. Тому в цьому разі постає потреба призначення додаткової або повторної експертизи.

Рішення про призначення повторної або додаткової експертизи є результатом оцінки висновку експерта та/або його показань, а також якщо формулювання висновку щодо відомостей, які в них містяться, недостатньо для визначення подальшого руху кримінального провадження та для прийняття остаточного процесуального

рішення, тобто початком формування загального висновку про незгоду з висновком експерта.

Заналізувавши норми КПК України, можна констатувати (Tsybal, & Omelchuk, 2013, s. 78) відсутність належної правової регламентації порядку призначення та проведення повторної чи додаткової експертизи. І лише ч. 2 ст. 332 КПК України передбачено право суду ініціювати проведення експертизи незалежно від наявності клопотань сторін, якщо в судове засідання надано кілька висновків експертів, що суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути відповідні суперечності. Тобто фактично йдеться про повторну експертизу, що, утім, має досить невизначений статус. Проте, засвідчує практика, що розслідування більшості кримінальних проваджень потребує проведення повторних і додаткових експертиз. Тому окремою статтею КПК України слід чітко передбачити підстави, порядок і суб'єктів прийняття рішення про їх призначення, а також порядок проведення таких експертиз.

Водночас в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, виокремлено і витлумачено первинні, додаткові, повторні експертизи. При цьому під первинною розуміють експертизу, коли об'єкт досліджують уперше. Додатковою вважають експертизу, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експерту під час первинної експертизи. Повторною є експертиза, під час якої досліджують ті самі об'єкти і вирішують ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз) (*Ministerstvo yustytzii Ukrainy [MYU], 1998, Zhovten 08, Instruksiiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz, rozd. I, p. 1.2, pidp. 1.2.14*).

Варто наголосити, що законодавець, передбачивши (VRU, 2012, Kvitin 13, Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy, st. 102, ch. 3) право експерта, якщо під час експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися запитання, зазначити про них у своєму висновку, частково визнав «автоматичне» проведення додаткової експертизи.

Якщо з призначенням додаткової експертизи на практиці суттєвих проблем не постає, то з повторною ситуація дещо інакша.

Відповідно до п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30 травня

1997 р. № 8 «повторна експертиза призначається, коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи» (*Verkhovnyi Sud Ukrainy, 1997, Traven 30, Pro sudovu ekspertyzu*).

Разом із тим у цій Постанові не наводяться обставини, які дають підстави вважати висновок експерта необґрунтованим. Доречно з цього приводу думка О. О. Бондаренка, який зазначає, що «обґрунтованість висновку експерта – це його аргументованість, переконливість. Висновок може бути визнаний необґрунтованим у випадку, коли відсутня його дослідницька частина, викликає сумнів застосована експертом методика, недостатній об'єм проведених досліджень, висновки експерта не обґрунтовуються результатами дослідження або суперечать ним тощо» (Bondarenko, 2012, s. 340).

Водночас у згаданому пункті Постанови Пленуму Верховного Суду України наголошено, що в ухвалі про призначення повторної експертизи зазначають обставини, які викликають сумніви щодо правильності попереднього висновку експерта. Тобто перш ніж призначити повторну експертизу необхідно, і на цьому вище вже акцентовалася увага, здійснити оцінку попереднього висновку та обов'язково навести мотиви незгоди з ним.

Деякі науковці (Vorobchak, 2019, s. 15), класифікуючи підстави призначення повторної експертизи, вирізняють дві їх групи: фактичні та процесуальні. Підстави призначення повторної експертизи, що належать до першої групи, зумовлені виникненням у суб'єкта доказування сумніву у правильності висновку експерта, а до другої – допущенням істотних порушень процесуальних норм, які регламентують порядок призначення та проведення експертизи.

Не всі спірні ситуації у кримінальному провадженні можна врегулювати за допомогою висновку експерта, який потім використовувати як потужний аргумент для посилення своєї позиції. Для належної реалізації завдань кримінального провадження законодавець встановив певні обмеження щодо можливості використання висновку експерта. Так, «експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення» (ч. 6 ст. 101

КПК України), «не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права» (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Утім, незважаючи на заборону, відомі випадки, коли сторони кримінального провадження все ж таки намагаються використати такі висновки в доказуванні, зазвичай коли вичерпані всі передбачені кримінальним процесуальним законодавством способи обґрунтування своєї позиції, а наявних доказів для цього недостатньо. Наведемо приклад із практики.

Так, у Постанові Верховного Суду від 1 листопада 2022 р. (справа № 136/811/20; провадження № 51-3961км21) зазначено, що висновок науково-правової експертизи, яку надано засудженим у своїх доповненнях до касаційної скарги, колегія суддів не може прийняти до уваги, оскільки не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (*Verkhovnyi Sud [VS]*, 2022, Lystopad 01, Postanova). Аналогічна позиція спостерігається й у Постанові Верховного Суду від 18 лютого 2020 р. (справа № 202/4467/14-к; провадження № 51-6121км18), у якій зазначено, що суди першої та апеляційної інстанції обґрунтовано не взяли до уваги висновки науково-правової експертизи Ради науково-правових експертиз при Інституті держави та права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України від 25 жовтня 2017 р., оскільки відповідно не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (*VS*, 2020, Liutyi 18, Postanova).

Тому для мотивування незгоди з такими висновками експерта достатньо лише посилання на відповідні положення ч. 6 ст. 101, ч. 1 ст. 242 КПК України.

У правозастосовній кримінальній процесуальній діяльності широкого застосування набула практика надання рецензій на висновок експерта з метою його спростування або взагалі визнання недопустимим джерелом доказів. Проте, убачається, використання рецензії на висновок експерта не може використовуватись у доказуванні, зважаючи на таке.

Частиною 2 ст. 84 КПК України процесуальним джерелом доказів визначено саме висновки експертів. Закон України «Про судову експертизу» не передбачає можливості рецензування висновків експертів. Водночас згідно з положеннями Порядку проведення рецензування висновків судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 3 лютого 2020 р. № 335/5 (далі – Порядок), «метою рецензування висновків судових експертів є вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх висновків. Рецензування не проводиться з метою спростування чи

підтвердження висновків. Метою рецензування проєктів висновків є визначення рівня підготовки фахівців, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта» (*MYU*, 2020, Liutyi 03, Poriadok provedennia retsenzuvannia, rozd. I, p. 2). Це один зі складових елементів кваліфікаційної процедури, яку проводять досвідчені судові експерти з тієї самої експертної спеціальності на підставі договору або плану щодо підготовки (стажування) фахівця, який має намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта.

Досить цікавою з цього приводу є судова практика. Відмовляючи засудженому Особа_1 у визнанні рецензії на висновок експерта нововиявленою обставиною, Баглійський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області у своїй ухвалі від 3 грудня 2021 р. (справа № 208/1047/17; провадження № 1-о/207/3/21) зазначив, що посилання на рецензію від 23 червня 2021 р. на висновок експерта № 434/18 від 12 березня 2019 р. не є обставинами, які доводять неправильність вироку. Рецензія на висновок експерта, складена рецензентом Особа_3 ТОВ «Центр судових експертиз «Альтернатива», також є його особистою думкою, а також, пославшись на п. 2 Порядку, зазначив, що рецензування не проводиться з метою спростування чи підтвердження висновків (*Bahliyskiy raionnyi sud m. Dniprodzerzhynska Dnipropetrovskoi oblasti*, 2021, Hruden 03, Ukhvala).

Аналогічний погляд висловив Дніпровський апеляційний суд у своїй ухвалі від 20 січня 2022 р. (провадження № 11-кп/803/511/22; справа № 208/1047/17), визнавши рецензію на висновок експерта обставиною, що не є нововиявленою (*Dniprovskiy apeliatsiynyi sud*, 2022, Sichen 20, Ukhvala).

У свою чергу колегія суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду в ухвалі від 11 жовтня 2022 р. (справа № 991/3827/22; провадження № 11-сс/991/298/22) визначила висновки експертиз відео-, звукозапису, згідно з якими голоси на записах належать Особа_4, Особа_5 та Особа_6, очевидно недопустимими доказами, оскільки їх проведено з численними порушеннями вимог закону, і взяла до уваги рецензію експерта, надану на запит сторони захисту (*Apeliatsiina palata Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu*, 2022, Zhovten 11, Ukhvala).

Щодо неможливості використання у кримінальному процесуальному доказуванні рецензій на висновки експертиз наголосив також Верховний Суд у постанові від 16 вересня 2020 р. (справа № 761/19683/15-к; провадження № 51-1908км20), зазначивши, що апеляційний суд у судовому засіданні розглянув клопотання представника потерпілого про дослідження додаткових матеріалів,

а саме – копій правових рецензій від 28 серпня 2018 р. на висновки експерта від 25 травня 2015 р. № 19/15-27 та від 29 травня 2015 р. № 19/15-28 за результатами проведення судово-економічних експертиз, *«та обґрунтовано відмовив у його задоволенні на тих підставах, що вказані документи не відповідають критеріям доказів, визначеним у ст. 84 КПК, до яких належать будь-які фактичні дані, отримані у передбаченому ст. 84 КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що підлягають доказуванню, і їх процесуальними джерелами є показання, речові докази, документи і висновки експертів, а останні, що надані апелянтом, отримані з порушенням вимог КПК»* (курсив наш. – Ю. Ц., С. Ш.) (VS, 2020, Veresen 16, Postanova).

Проте, убачається, найбільш обґрунтовані мотиви неможливості використання як доказу рецензії на висновок експерта наведені в ухвалі Полтавського апеляційного суду від 14 вересня 2021 р. (оприлюднена ухвала 1 жовтня 2021 р., справа № 541/1700/18; провадження № 11-кп/814/96/21). У ній зазначено (*Poltavskyi apeliatsiinyi sud*, 2021, Veresen 14, Ukhvala), що *«процедура рецензування висновків експертів, яка не є процесуальною дією, не має за мету вплинути на його оцінку в судовому процесі. Рецензія не є аналогом висновку повторної чи додаткової експертизи, у ній не оцінюються докази. Рецензент оцінює методи і повноту дослідження, логіку висновку, якість ілюстрацій, при цьому, в його розпорядженні немає матеріалів справи, він їх не досліджує і не несе жодної відповідальності за свої міркування з приводу оцінки висновку експерта, його правильності та обґрунтованості.*

У той час як ст.ст. 384, 385 КК України передбачено кримінальну відповідальність експерта за *завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків на будь-якій стадії розгляду справи.*

Крім того, рецензент не є учасником процесу, а тому не може бути викликаний у суд для надання пояснень» (курсив наш. – Ю. Ц., С. Ш.). І як уже зазначалося вище, то це питання кваліфікаційного оцінювання особи, яка претендує на отримання кваліфікації судового експерта або її підтвердження.

Зважаючи на викладене, поділяємо думку О. І. Лук'янчук, яка наголошує, що *«рецензії на висновок судового експерта як процесуального документа не існує, до того ж особа, яка її складає, не несе жодної, крім моральної, відповідальності за свої міркування стосовно оцінки висновку експерта, його правильності й обґрунтованості, оскільки висловлює тільки особисту суб'єктивну думку»* (Lukianchuk, 2021).

Для більш повного аналізу чинників, що зумовлюють незгоду з висновком експерта під час його оцінювання, варто дослідити підстави для проведення судової експертизи, а саме: звернути увагу на ініціатора судової експертизи у кримінальному провадженні.

Аналізуючи законодавство України, що регулює порядок призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні, та стан його застосування у слідчій практиці, науковці (Baulin, & Shevchuk, 2017, s. 105–106) висловили думку про те, що достовірність висновку експерта, залученого стороною захисту, залишатиме суб'єкту оцінки доказів місце для сумнівів. Адже цей висновок, якщо він зроблений тільки на підставі експертного дослідження зібраних стороною захисту речей і копій документів, без зважання на докази й оригінали документів, наявні в матеріалах кримінального провадження, що перебуває в розпорядженні сторони обвинувачення, не може претендувати на повноцінність. І це закономірно, на думку зазначених вище науковців, призводить до того, що такий висновок не буде джерелом доказів у конкретному кримінальному провадженні, оскільки такі «докази» отримані на договірних засадах, основу яких завжди становить взаємна зацікавленість, без зважання на всі необхідні експерту дані, за зверненням суб'єкта, який формально не володіє всіма матеріалами кримінального провадження під час досудового розслідування.

Але такий підхід важко підтримати, оскільки кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях (ч. 2 ст. 101 КПК України). Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання висновків експертів, здатних забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України). Також у ч. 1 ст. 242 КПК України зазначено, що *«експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання»*, а згідно із ч. 2 ст. 22 КПК України *«сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом»*.

Отже, висновок експерта має однакове доказове значення незалежно від сторони, яка його

надає. Щодо доводів про перебування речей і документів у володінні сторони обвинувачення та на цій підставі неможливості їх надати експерту, то вони також сумнівні.

Незалежно від виду судочинства судовий експерт має право подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування, або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи (VRU, 1994, Liutyi 25, Pro sudovu ekspertyzu st. 13, ch. 1, p. 1). Тобто сторона захисту, за клопотанням експерта про необхідність надання йому додаткових матеріалів, які перебувають у володінні сторони обвинувачення, може звернутися до слідчого судді чи суду із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 1 ст. 160 КПК України), вилучити їх і надати в розпорядження експерта.

На практиці непоодинокі також випадки, коли висновок експерта суперечить іншим матеріалам кримінального провадження.

У разі виявлення суперечностей між висновком експерта та іншими джерелами доказів науковці (Клутчук, & Marko, 2011, s. 86) зазначають, що необхідно вивчити взаємопов'язані матеріали провадження і встановити, чи є їх розбіжність наслідком необґрунтованості (помилковості) висновків експерта або недостовірності доказів, які їм суперечать. Якщо причина суперечності в самому змісті висновку, слідчий, дізнавач, прокурор або суд має право призначити додаткову або повторну експертизу, допитати експерта (водночас слід наголосити, що допит експерта за чинним КПК України може бути проведений лише судом). Коли в справі недостатньо фактичних даних для оцінки достовірності висновків експерта, слід провести відповідні процесуальні дії для отримання необхідних матеріалів або відомостей, що дозволяють провести таку оцінку.

Формуванню внутрішнього переконання у вигляді згоди або незгоди з висновком експерта повинна передувати його перевірка. На думку М. Г. Щербаківського та М. В. Дементьєва, «перевірка висновку експерта – це процедура, яка здійснюється після його оцінки, включає в себе проведення процесуальних і непроцесуальних заходів із метою отримання доказів або орієнтуючої інформації, що підтверджують чи усувають сумніви щодо окремих сторін експертного висновку або суперечностей між встановленими експертом фактичними даними та іншими доказами у кримінальному провадженні» (Shcherbakovskiy, & Dementiev, 2022, s. 214). Водночас науковці зазначають, що «перевірка експертного висновку створює умови для його остаточної

оцінки в сукупності з усіма зібраними і перевіреними у кримінальному провадженні доказами» (Shcherbakovskiy, & Dementiev, 2022, s. 213). А. Р. Воробчак вважає, що «перевірка висновку експерта проводиться за допомогою здійснення суб'єктом доказування його аналізу, синтезу, співставлення з іншими доказами (розумовий етап) та отримання нових доказів шляхом проведення під час досудового розслідування слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а у ході судового розгляду – судових дій (практичний етап)» (Vorobchak, 2019, s. 10–11).

В одному з кримінальних проваджень, досудове розслідування в якому здійснював слідчий Головної військової прокуратури Генеральної прокуратури України (на той час старшим слідчої групи у цьому кримінальному провадженні був співавтор цієї статті Сергій Шульгін), мали місце суперечності між висновками судово-медичної експертизи та комплексної трасолого-балістичної експертизи, показаннями підозрюваного та іншими матеріалами кримінального провадження.

Так, підозрюваний під час допиту повідомив, що в момент, коли він вчинив напад на працівника Служби безпеки України, останній здійснив два постріли, влучивши йому в передню частину передпліччя. Одна куля пройшла навиліт, а друга застрягла в ключиці. У висновку комплексної трасолого-балістичної експертизи було зазначено, що на сорочці підозрюваного два отвори, утворені внаслідок кульового влучання. Два вхідні на передній частині сорочки і один вихідний на задній. Тобто цей висновок повністю підтверджував показання підозрюваного та підтверджувався іншими матеріалами кримінального провадження. Водночас висновок судово-медичної експертизи був іншим. Зокрема експерт зазначив, що вхідний отвір унаслідок вогнепального поранення на задній частині тіла підозрюваного, а два вихідних на передній.

Допити експертів не дали змоги усунути неузгодженості у висновках експертів. Утім, найбільше суперечив матеріалам кримінального провадження висновок судово-медичної експертизи, саме його і було піддано критичній оцінці.

Після цього слідчий допитав лікаря, який проводив оперативне втручання безпосередньо після поранення підозрюваного. Під час допиту лікареві надали протокол операції. Після ознайомлення з ним лікар зазначив, що в цьому протоколі медична сестра неправильно описала характер ранового каналу. Також лікар повідомив, що перед оперативним втручанням він направляв підозрюваного на дослідження методом спіральної комп'ютерної томографії (далі – СКТ). На підставі допиту лікаря та вилучених матеріалів СКТ було призначено повторну судово-медичну

експертизу, за результатами якої наданий висновок, у якому судово-медичний експерт підтвердив, що два вогнепальні поранення на тілі підозрюваного в передній частині вхідні і одне на його спині вихідне.

Цей приклад свідчить про те, що перший висновок судово-медичного експерта неправильний через допущену медичною сестрою помилку під час ведення протоколу оперативного втручання. І цю помилку усунуто допитом лікаря-хірурга та витребуванням нових документів – результатів дослідження СКТ. І якби цієї помилки не припустилася медична сестра, то перший висновок був би правильним і відповідав би іншим матеріалам кримінального провадження.

Аналізуючи положення ч. 10 ст. 101 КПК України, зазначимо, що незгода з висновком експерта можлива лише за однієї умови – вмотивування у відповідних постанові, ухвалі, вироку. Така вимога законодавця абсолютно логічна, зважаючи на правові властивості висновку експерта як процесуального джерела доказів, отриманого в результаті досліджень, які ґрунтуються на спеціальних знаннях експерта.

Слушною є позиція О. І. Марочкіна, який зазначає, що вмотивованим вважається рішення, у якому мотивування набуло свого завершеного вигляду відповідно до вимог закону. При цьому, на думку науковця, отриманню такого висновку передують процес – у статистиці «під мотивуванням пропонується розуміти певні розрізнені мотиви та підстави, що з'являються, утворюються та існують у свідомості слідчого, формують його внутрішнє переконання й спонукають дійти висновку про необхідність прийняття певного процесуального рішення (внутрішній процес змістовного наповнення знань слідчого). У динаміці мотивування розглядається як процес формулювання (письмового викладення, документального оформлення) слідчим у рішенні сукупності належних і достатніх фактичних, правових та етичних мотивів і підстав його прийняття» (Marochkin, 2014, s. 6).

Такий підхід доцільно визнати балансом між результатами висновків експерта як підсумку його інтелектуальної діяльності та мотивуванням як наслідком інтелектуальної діяльності з оцінки доказів слідчим, прокурором, судом, який надає право не погодитись із висновком експерта. Безумовно, відсутність мотивування незгоди з висновком експерта у процесуальному рішенні доводить незаконність такого рішення та необґрунтованість.

Верховний Суд відсутність мотивів незгоди з висновком експерта в судових рішеннях визнає істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону. Так, зокрема, у постанові від 22 листопада 2021 р. (справа № 681/860/20; прова-

дження № 51-1963км21) суд касаційної інстанції зазначив, що «з огляду на те, що у вироку суду першої інстанції відсутнє будь-яке мотивування незгоди з висновком експерта від 05 травня 2020 року, Суд вважає, що місцевий суд допустив істотне порушення вимог кримінального процесуального законодавства» (VS, 2021, Lystopad 22, Postanova). У постанові від 18 травня 2020 р. (справа № 321/950/18; провадження № 51-2км20) суд у достатній мірі визнав повним вмотивування незгоди суду першої інстанції з висновком комісійної судової будівельно-технічної експертизи, де мотивами незгоди зазначено неправильні розрахунки у вартості та кількості будівельних матеріалів, тобто вихідних даних, які були об'єктом експертного дослідження (VS, 2020, Traven 18, Postanova).

Досить детально викладено мотиви незгоди з висновком судової психолого-лінгвістичної експертизи в ухвалі Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 березня 2021 р. (справа № 554/5163/17; провадження № 11-кп/991/17/21). У ній суд апеляційної інстанції зазначив, що «у вказаному висновку експертами надається саме юридична оцінка діям та висловлюванням Особа_16, що, на думку колеґії суддів, виходить за межі повноважень експертів при проведенні судової психолого-лінгвістичної експертизи. На думку колеґії суддів, вирішення питання наявності або відсутності у кримінальному провадженні ознак провокаційних дій зі сторони працівників поліції є виключною компетенцією суду. А тому такий висновок не міг бути взятий до уваги судом першої інстанції при ухваленні вироку як такий, що містить у собі висновки з питань права». При цьому, мотивуючи свою позицію, суд послався на рішення ЄСПЛ у справах *Dmitriyevskiy v. Russia*, заява No 42168/06 від 3 жовтня 2017 р., та *Mariya Alekhina and Others v. Russia*, заява No 38004/12 від 17 липня 2018 р. щодо використання судово-лінгвістичних експертиз у судовій практиці національних судів та акцентував увагу на тому, що «юридичну оцінку характеру спірних висловлювань робили експерти-філологи, а не суд. Суд лише схвалював їх висновки, незважаючи на те, що експертна оцінка явно виходила за рамки суто мовних питань, таких як, наприклад, визначення значення конкретних слів та виразів, і, по суті, кваліфікувала дії заявників з правової точки зору. Суд визнав такий стан справ неприйнятним і підкреслив, що всі юридичні питання повинні вирішуватися тільки судами» (*Apeliatsiina palata Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu*, 2021, Berezen 12, Ukhvala).

Наукова новизна

Розкрито незгоду з висновком експерта як результат оцінки доказів за внутрішнім переконанням, визначене поняття. Виокремлено

процесуальні, а також інтелектуальні властивості, які формують таку незгоду з висновком експерта.

Висновки

Аргументовано, що незгода з висновком експерта під час оцінки доказів становить результат розумово-мисленневої діяльності, що ґрунтується на пізнанні змісту висновку судової експертизи у кримінальному провадженні та на аналізі взаємозв'язків між ним з іншими доказами, які є в матеріалах кримінального провадження, а також із об'єктивним світом.

Незгода з висновком експерта має як процесуальні, так і інтелектуальні властивості. Процесуальні визначені КПК України. Полягають вони, по-перше, у тому, що незгода з висновком експерта становить результат оцінки доказів, які є в ньому як елементу процесу доказування; по-друге, незгода з висновком експерта має бути мотивована; по-третє, мотивація має бути складовим елементом відповідної постанови, ухвали, вироку; по-четверте, відповідно, суб'єктом такої оцінки є слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд (особа або орган, що здійснює провадження). Інтелектуальні властивості незгоди з висновком експерта є результатом мисленневої

діяльності з узагальнення доказів та їх зіставлення з висновком експерта на основі синтезу та аналізу. Ґрунтуються такі властивості на досвіді особи, яка здійснює оцінку доказів у висновку експерта.

Процесуальні й інтелектуальні властивості не завжди збігаються. Незгода з висновком експерта як результат інтелектуальної діяльності може бути здійснена стороною захисту (а також будь-ким, хто ознайомився із висновком). Утім, процесуальних механізмів для такої незгоди не передбачено чинним КПК України. Проте сторона захисту має право в разі незгоди з висновком експерта заявити клопотання про визнання доказу(ів) недопустимим(и), клопотати про проведення експертизи (повторної, додаткової), самостійно залучити іншого експерта на договірних умовах, клопотати про допит експерта слідчим суддею (на досудовому розслідуванні), судом, висловлювати свою незгоду у промові, репліках.

Подяки

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Apeliatsiina palata Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu. (2021, Berezen 12). *Ukhvala* (sprava No 554/5163/17; provadzhennia No 11-kp/991/17/21) [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95604062>
- [2] Apeliatsiina palata Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu. (2022, Zhovten 11). *Ukhvala* (sprava No 991/3827/22; provadzhennia No 11-ss/991/298/22) [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106780820>
- [3] Bahirov, S. R. (2005). *Prychynnyi zviazok u zlochynakh, shcho vchyniaiutsia cherez neoberezhnist* [Avtoreferat dysertatsii kandydata yurydychnykh nauk, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho]. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
- [4] Bahliiskyi raionnyi sud m. Dniprodzerzhynska Dnipropetrovskoi oblasti. (2021, Hruden 03). *Ukhvala* (sprava No 208/1047/17; provadzhennia No 1-o/207/3/21) [in Ukrainian]. <https://precedent.ua/101619983>
- [5] Baulin, O. V., & Shevchuk, V. M. (2017). Vykorystannia mozhlyvostei ekspertyzy storonamy kryminalnogo provadzhennia pid chas dokazuvannia na stadii dosudovoho rozsliduvannia [The use forensic examination opportunities by the parties of criminal proceedings during proving at pri-trial investigation stage]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*, 62, 100–108 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_14
- [6] Baulin, O. V., & Izotov, O. I. (2021). Perevirka i otsinka vysnovku eksperta u kryminalnomu provadzhenni [Verification and assesment of an expert's conclusion in criminal proceedings]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*, 66, 95–108 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.11>
- [7] Bondarenko, O. O. (2012). Klasyfikatsiia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu sudochynstvi. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Pravo*, 12, 339–342 [in Ukrainian].
- [8] Dniprovskiy apeliatsiyniy sud. (2022, Sichen 20). *Ukhvala* (provadzhennia No 11-kp/803/511/22; sprava No 208/1047/17) [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102951030>
- [9] Heavey, A. L., Turbett, G. R., Houck, M. M., & Lewis, S. W. (2022). Toward a common language for quality issues in forensic science. *WIREs Forensic Science*, 4(4), e1452. DOI: <https://doi.org/10.1002/wfs2.1452>
- [10] Heavey, A. L., Turbett, G. R., Houck, M. M., & Lewis, S. W. (2023). Management and disclosure of quality issues in forensic science: A survey of current practice in Australia and New Zealand. *Forensic science international: Synergy*, 7, 100339. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2023.100339>

- [11] Józwicki, K. (2020). Criminological and penal aspects of issuing a false opinion by an expert witness – draft report on research project with proposals for changes in the law determining the legal status of expert witnesses. *Przegląd Policyjny*, 136(4), 360–375.
DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.1144>
- [12] Klymchuk, M. P., & Marko, S. I. (2011). Informatiina tsinnist vysnovku eksperta, yak dzherela dokaziv u kryminalnii spravi. *Pravova informatyka*, 3–4(31), 81–88 [in Ukrainian].
https://ippi.org.ua/sites/default/files/11kmpdks_0.pdf
- [13] Kopanchuk, V. O., Osmolian, V. A., & Turovets, Yu. M. (2022). Osoblyvosti ta osnovni etapy protsesualno-pravovoi otsinky sudovymy ta pravookhoronymy orhanamy Ukrainy vysnovku eksperta [Features and main stages of procedural and legal assessment by judicial and law enforcement agencies of ukraine of the expert's opinion]. *Pravo.Ua*, 1, 90–97 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32782/law.ua.2022.1.15>
- [14] Lazarenko, A. M. (2023). Vidmezhuвання zavidomo nepravdyvoho vysnovku eksperta vid ekspertnoi pomylky [Distinguishing a deliberately false expert conclusion from an expert error]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 8, 422–424 [in Ukrainian].
DOI: http://lsej.org.ua/8_2023/98.pdf
- [15] Lukianchuk, O. I. (2021). Pravomirnist retsenzuvannya vysnovku eksperta v sudovomu protsesi [A legality of peer review of forensic experts report in a judicial process]. *Kryminalistychnyi visnyk*, 1(35), 38–47 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-35-1-38>
- [16] Makanje, G. (2022). The Admissibility of Expert Evidence in Criminal Proceedings in Malawi: A Call for Reliability Safeguards. *Journal of African Law*, 67(1), 117–134.
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0021855322000262>
- [17] Marochkin, O. I. (2014). *Motyuvannya protsesualnykh rishen slidchoho [Motivation of procedural decisions of the investigator]* [Avtoreferat dysertatsii kandydata yurydychnykh nauk, Natsionalnyi yurydychnyi universytet im. Ya. Mudroho]. Kharkiv. 22 s. [in Ukrainian].
https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/AFTOREF/Marochkin_2014.pdf
- [18] Ministerstvo yustyttsii Ukrainy. (1998, Zhovten 08). *Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: zatv. nakazom (No 53/5)* [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Tex>
- [19] Ministerstvo yustyttsii Ukrainy. (2020, Liutyi 03). *Poriadok provedennia retsenzuvannya vysnovkiv sudovykh ekspertiv: zatv. nakazom (No 335/5)* [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text>
- [20] O'Brien, É., Nic Daeid, N., & Black, S. (2015). Science in the court: pitfalls, challenges and solutions. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B. Biological sciences*, 370(1674), 20150062.
DOI: <https://doi.org/10.1098/rstb.2015.0062>
- [21] Osmolian, V. A., Haiur, I. Y., & Dombrovska, O. M. (2022). Otsinka sedom naukovoi obgruntovanosti ta dostovirnosti vysnovku eksperta pid chas rozghliadu sprav, vidnesenykh zakonom do yurysdyktsii hospodarskoho sudu, ta trudovykh sporiv [The court's assessment of the validity and reliability of the expert's opinion during the consideration of cases referred by law to the jurisdiction of the commercial court, and labor disputes]. *Yevropeiski perspektyvy*, 1, 157–164 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2022.1.24>
- [22] Poltavskiyi apeliatsiyniy sud. (2021, Veresen 14). *Ukhvala (sprava No 541/1700/18; provadzhennia No 11-kp/814/96/21)* [in Ukrainian].
<https://precedent.ua/99988295>
- [23] Rasool, N., & Rasool, M. (2022). Challenges for expert evidence in the justice system of Pakistan. *Journal of Forensic Science and Medicine*, 8(2), 62–67.
DOI: https://doi.org/10.4103/jfsm.jfsm_16_21
- [24] Roux, C., Bucht, R., Crispino, F., De Forest, P., Lennard, C., Margot, P., Miranda, M. D., NicDaeid, N., Ribaux, O., Ross, A., & Willis, S. (2022). The Sydney declaration – Revisiting the essence of forensic science through its fundamental principles. *Forensic science international*, 332, 111182.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111182>
- [25] Shcherbakovskyi, M. H., & Dementiev, M. V. (2022). Perevirka vysnovku eksperta [Verification of the expert's opinion]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, 3(98), 206–216 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.19>
- [26] Shcherbakovskyi, M. H., Dementiev, M. V., & Protsenko, A. M. (2022). Kryterii ta vydy protsesualnykh porushen yak pidstavy nedopustymosti vysnovku eksperta [Criteria and types of procedural violations as grounds for inadmissible of an expert opinion]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, 3(99), 173–186. [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.173-186>
- [27] Shylo, O. H. (2015). Zahalna kharakterystyka pokazan yak protsesualnogo dzherela dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [General description of the procedural indications as sources of evidence in criminal proceedings].

- Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 1, 151–156 [in Ukrainian].
https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2015_Shilo.pdf
- [28] Tsybal, P. V., & Omelchuk, L. V. (2013). Perspektyvy udoskonalennia instytutu sudovoi ekspertyzy u kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi Ukrainy. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 1, 75–81 [in Ukrainian].
http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_15
- [29] Verkhovna Rada Ukrainy. (1994, Liutyi 25). *Pro sudovu ekspertyzu [On Judicial Examination]: Zakon Ukrainy (No 4038-XII)* [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
- [30] Verkhovna Rada Ukrainy. (2012, Kviten 13). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy (No 4651-VI)* [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [31] Verkhovnyi Sud Ukrainy. (1997, Traven 30). *Pro sudovu ekspertyzu v kryminalnykh i tsyvilnykh spravakh: postanova Plenumu (No 8)* [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>
- [32] Verkhovnyi Sud. (2020, Liutyi 18). *Postanova* (sprava No 202/4467/14-k; provadzhennia No 51-6121km18) [in Ukrainian].
<https://precedent.ua/87793972>
- [33] Verkhovnyi Sud. (2020, Traven 18). *Postanova* (sprava No 321/950/18; provadzhennia No 51-2km20) [in Ukrainian].
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/89426656>
- [34] Verkhovnyi Sud. (2020, Veresen 16). *Postanova* (sprava No 761/19683/15-k; provadzhennia No 51-1908km20) [in Ukrainian].
<https://precedent.ua/91680846>
- [35] Verkhovnyi Sud. (2021, Lystopad 22). *Postanova* (sprava No 681/860/20; provadzhennia No 51-1963km21) [in Ukrainian].
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424423>
- [36] Verkhovnyi Sud. (2022, Lystopad 01). *Postanova* (sprava No 136/811/20; provadzhennia No 51-3961km21) [in Ukrainian].
<https://precedent.ua/107105857>
- [37] Vorobchak, A. R. (2018). Dopyt eksperta v kryminalnomu provadzhenni: meta, umovy ta predmet [The interrogation of the expert in criminal proceedings: purpose, conditions and subject]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*, 36(2), 148–152 [in Ukrainian].
http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/36.pdf
- [38] Vorobchak, A. R. (2019). *Vysnovok eksperta yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [The expert opinion as a source of evidences in criminal proceedings]*. [Avtoreferat dysertatsii kandydata yurydychnykh nauk, Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia»]. Odesa. 20 s. [in Ukrainian].
<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12104/%d0%92%d0%be%d1%80%d0%be%d0%b1d1%87%d0%b0%d0%ba%20%d0%90.%d0%a0..pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- [39] Zavdovieva, I. H., Horbenko, V. O., Diachenko, O. M., & Cherkashyna, N. O. (2018). Pomylka ta yii znachennia v sudovo-ekspertnii diialnosti [An error and its value in the forensic expert activity]. *Kryminalistychnyi visnyk*, 30(2), 31–39 [in Ukrainian].
 DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-31>

Список використаних джерел

- [1] Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12.03.2021 р. (справа № 554/5163/17; провадження № 11-кп/991/17/21).
 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95604062>
- [2] Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 11.10.2022 р. (справа № 991/3827/22; провадження № 11-сс/991/298/22).
 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106780820>
- [3] Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
- [4] Ухвала Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 03.12.2021 р. (справа № 208/1047/17; провадження № 1-о/207/3/21).
 URL: <https://precedent.ua/101619983>
- [5] Баулін О. В., Шевчук В. М. Використання можливостей експертизи сторонами кримінального провадження під час доказування на стадії досудового розслідування. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. № 62. С. 100–108.
 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_14
- [6] Баулін О. В., Изотов О. І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. № 66. С. 95–108.
 DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.11>

- [7] Бондаренко О. О. Класифікація судових експертиз у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2012. № 12. С. 339–342.
- [8] Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 20.01.2022 р. (провадження № 11-кп/803/511/22; справа № 208/1047/17)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102951030>
- [9] Heavey A. L., Turbett G. R., Houck M. M., Lewis S. W. Toward a common language for quality issues in forensic science. *WIREs Forensic Science*. 2022. No 4(4). P. e1452.
DOI: <https://doi.org/10.1002/wfs2.1452>
- [10] Heavey A. L., Turbett G. R., Houck M. M., Lewis S. W. (2023). Management and disclosure of quality issues in forensic science: A survey of current practice in Australia and New Zealand. *Forensic science international: Synergy*. No 7. P. 100339.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2023.100339>
- [11] Józwicki K. Criminological and penal aspects of issuing a false opinion by an expert witness – draft report on research project with proposals for changes in the law determining the legal status of expert witnesses. *Przegląd Policyjny*. 2020. No 136(4). P. 360–375.
DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.1144>
- [12] Климчук М. П., Марко С. І. Інформаційна цінність висновку експерта, як джерела доказів у кримінальній справі. *Правова інформатика*. 2011. №3–4(31). С. 81–88.
URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/11kmpdks_0.pdf
- [13] Копанчук В. О., Осмолян В. А., Туровець Ю. М. Особливості та основні етапи процесуально-правової оцінки судовими та правоохоронними органами України висновку експерта. *Право.Уа*. 2022. № 1. С. 90–97.
DOI: <https://doi.org/10.32782/law.ua.2022.1.15>
- [14] Лазаренко А. М. Відмежування завідомо неправдивого висновку експерта від експертної помилки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 422–424.
DOI: http://lsej.org.ua/8_2023/98.pdf
- [15] Лук'ячук О. І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1(35). С. 38–47.
DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-35-1-38>
- [16] Makanje G. The Admissibility of Expert Evidence in Criminal Proceedings in Malawi: A Call for Reliability Safeguards. *Journal of African Law*. 2022. No 67(1). P. 117–134.
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0021855322000262>
- [17] Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 22 с.
URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/AFTOREF/Marochkin_2014.pdf
- [18] Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
- [19] Порядок проведення рецензування висновків судових експертів : затв. наказом Міністерства юстиції України від 03.02.2020 р. № 335/5.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text>
- [20] O'Brien É., Nic Daeid N., Black S. Science in the court: pitfalls, challenges and solutions. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B. Biological sciences*. 2015. No 370(1674). P. 20150062.
DOI: <https://doi.org/10.1098/rstb.2015.0062>
- [21] Осмолян В. А., Гаур І. Й., Домбровська О. М. Оцінка судом наукової обґрунтованості та достовірності висновку експерта під час розгляду справ, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, та трудових спорів. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 157–164.
DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2022.1.24>
- [22] Ухвала Полтавського апеляційного суду від 14.09.2021 р. (справа № 541/1700/18; провадження № 11-кп/814/96/21).
URL: <https://precedent.ua/99988295>
- [23] Rasool N., Rasool M. Challenges for expert evidence in the justice system of Pakistan. *Journal of Forensic Science and Medicine*. 2022. No 8(2). P. 62–67.
DOI: https://doi.org/10.4103/jfsm.jfsm_16_21
- [24] Roux C., Bucht R., Crispino F., De Forest P., Lennard C., Margot P., Miranda M. D., NicDaeid N., Ribaux O., Ross A., Willis S. The Sydney declaration – Revisiting the essence of forensic science through its fundamental principles. *Forensic science international*. 2022. No 332. P. 111182.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111182>
- [25] Щербаковський М. Г., Дементьев М. В. Перевірка висновку експерта. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3(98). С. 206–216.
DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.19>
- [26] Щербаковський М. Г., Дементьев М. В., Проценко А. М. Критерії та види процесуальних порушень як

підстави недопустимості висновку експерта. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3(99). С. 173–186.

DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.173-186>

- [27] Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 151–156.
URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2015_Shilo.pdf
- [28] Цимбал П. В., Омельчук Л. В. Перспективи удосконалення інституту судової експертизи у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 75–81.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_15
- [29] Про судову експертизу : Закон України. від 25.02.1994 р. № 4038-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
- [30] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [31] Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>
- [32] Постанова Верховного Суду від 18.02.2020 р. (справа № 202/4467/14-к; провадження № 51-6121км18).
URL: <https://precedent.ua/87793972>
- [33] Постанова Верховного Суду від 18.05.2020 р. (справа № 321/950/18; провадження № 51-2км20).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89426656>
- [34] Постанова Верховного Суду від 16.09.2020 р. (справа № 761/19683/15-к; провадження № 51-1908км20).
URL: <https://precedent.ua/91680846>
- [35] Постанова Верховного Суду від 22.11.2021 р. (справа № 681/860/20; провадження № 51-1963км21).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424423>
- [36] Постанова Верховного Суду від 01.11.2022 р. (справа № 136/811/20; провадження № 51-3961км21).
URL: <https://precedent.ua/107105857>
- [37] Воробчак А. Р. Допит експерта в кримінальному провадженні: мета, умови та предмет. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2018. № 36(2). С. 148–152.
URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/36.pdf
- [38] Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 20 с.
URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12104/%d0%92%d0%be%d1%80%d0%be%d0%b1%d1%87%d0%b0%d0%ba%20%d0%90.%d0%a0..pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- [39] Завдов'єва І. Г., Горбенко В. О., Дяченко О. М., Черкашина Н. О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 30(2). С. 31–39.
DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-31>

Стаття надійшла до редакції 01.09.2023

Yu. Tsyganyuk,

*Dr. Sc. (Law), Associate Professor,
Professor in the Department of Criminal Law and Procedure
Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law,
Leading Legal Counsel in the Legal Support Sector,
Khmelnyskyi Research Forensic Centre of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine,
Lawyer, Head of the Khmelnytskyi Region Legal Council's
Scientific Advisory Body, Khmelnytskyi, Ukraine*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-3583>

S. Shulgin,

*Cand. Sc. (Law),
prosecutor in the Prosecutor General's Office, Kyiv, Ukraine*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6379-7393>

DISAGREEMENT WITH THE EXPERT'S OPINION AS A RESULT OF THE EVALUATION OF EVIDENCE BY INTERNAL CONVICTION

Abstract. Based on scientific sources and law enforcement practice, the article highlights certain aspects of disagreement with the expert's opinion. The author analyses the guarantees provided to the expert's opinion against the abuse of evidence by the subjects of evidence evaluation; interrogation of an expert as one of the ways to clarify (specify, explain) the content of the expert's opinion; appointment of an additional or repeated examination to evaluate the conclusions of the previous forensic examination; reviews of forensic expert opinions in criminal proceedings; the subject of engaging a forensic expert to conduct a forensic examination; verification of the expert's opinion as the basis for the formation of an internal conviction in the form of agreement or disagreement with the expert's opinion. **Methodology.** General methods (induction, synthesis, system method), as well as special scientific methods (special-legal method, comparative-legal) are used. **Scientific novelty.** The article describes disagreement with an expert's opinion as a result of evaluation of evidence based on internal conviction, and defines the term. The authors identify the procedural and intellectual properties which form such a disagreement with an expert's opinion. **Results.** It is proved that disagreement with the expert's opinion has both procedural and intellectual properties. The procedural ones are defined by the Criminal Procedure Code of Ukraine. They consist in the fact that disagreement with an expert's opinion is the result of an assessment of the evidence contained in it as an element of the evidence process; disagreement with the expert's opinion must be motivated; the motivation must be a part of the relevant decision, ruling, or judgment; accordingly, the subject of such assessment is an investigator, inquirer, prosecutor, investigating judge, court (person or body conducting the proceedings). The intellectual properties of disagreement with an expert's opinion are the result of a mental activity of summarizing the evidence and comparing it with the expert's opinion on the basis of synthesis and analysis. Such properties are based on the experience of the person evaluating the evidence in the expert's opinion. The authors argue that procedural and intellectual properties do not always match. Disagreement with the expert's opinion as a result of intellectual activity may be made by the defense (as well as by anyone who has read the opinion). There are no procedural mechanisms for such a disagreement under current law. However, in case of disagreement with the expert's opinion, the defense party has the right to file a motion to declare the evidence(s) inadmissible, request an expert examination (repeated, additional), independently engage another expert on contractual terms, request that the expert be questioned by the investigating judge (during the pre-trial investigation), the court, and express its disagreement in a speech or remarks.

Keywords: criminal procedure; evidence; proof; evidence assessment; expert opinion; disagreement with the expert opinion.